

1 Teoria konkurencji w sektorze bankowym – podstawowe definicje

---

Konkurencja między bankami jest szerokim pojęciem, obejmującym wiele aspektów zachowania banków. Deregulacja rynków finansowych, będąca konsekwencją deregulacji gospodarek krajów wysoko rozwiniętych, spowodowała zniesienie barier ograniczających konkurencję na rynkach finansowych, w szczególności w sektorze bankowym. Zjawiska te spowodowały znaczny wzrost poziomu konkurencji oraz zmieniły pozycję banku z bezpiecznego pośrednika i instytucji zaufania publicznego w agresywne przedsiębiorstwo działające na rynku globalnym, nastawione na maksymalizację zysku i generowanie wartości dla akcjonariuszy. Wzrost poziomu konkurencji, innowacje finansowe na rynkach oraz niewłaściwe regulacje pozwalające na podejmowanie zbyt wysokiego ryzyka uważa się za przyczyny globalnego kryzysu finansowego. Stąd bardzo ważne jest utrzymanie właściwego poziomu konkurencji w sektorze bankowym oraz śledzenie zmian konkurencji i jej determinant.

Do pomiaru konkurencji w sektorze bankowym są wykorzystywane narzędzia z teorii przedsiębiorstw dostosowane do technologii bankowej. Zastosowanie odpowiednich narzędzi z teorii przedsiębiorstw (funkcji produkcji) wymaga jednak zdefiniowania technologii bankowej tzn. odpowiedniego modelu zachowania banku, odpowiadającego jego szczególnej funkcji odmiennej od zwykłego przedsiębiorstwa niefinansowego.

Z mikroekonomicznego punktu widzenia banki są traktowane jako przedsiębiorstwa usługowe, które podlegają prawom ekonomii klasycznej i dążą przede wszystkim do maksymalizacji zysku przez pozyskiwanie środków finansowych w celu ich ulokowania w produkty bankowe przynoszące zysk, ale

jednocześnie banki są postrzegane jako instytucje zaufania publicznego, co m.in. różni je od przedsiębiorstw niefinansowych. Jednak uważa się, że banki „zapomniały” o swojej specyficznej roli w gospodarce opartej na zaufaniu klienta i jeszcze przed kryzysem mówiono o tzw. przemyśle bankowym (*banking industry*) [Scott-Quinn, 2012]. Dlatego globalny kryzys finansowy kojarzy się przede wszystkim z brakiem zaufania do banków, które po kryzysie próbuje się odbudować [Zinkin, 2014].

Sektor bankowy jest jednym z segmentów rynku finansowego. Sektory w znaczeniu segmentów rynku finansowego zdefiniowano w ustawie z dnia 15 kwietnia 2005 r. o nadzorze uzupełniającym nad instytucjami kredytowymi, zakładami ubezpieczeń i firmami inwestycyjnymi wchodzącymi w skład konglomeratów finansowych¹. Zgodnie ze słowniczkiem ustawy (art. 3) sektor bankowy tworzą instytucje kredytowe, instytucje finansowe lub przedsiębiorstwa pomocniczych usług bankowych w rozumieniu ustawy – Prawo bankowe. Polski sektor finansowy jest oparty głównie na bankach (*bank-oriented financial structure*), dlatego badania sektora bankowego i rozwój narzędzi badawczych dotyczących tego sektora jest bardzo ważny z punktu widzenia analizy całej polskiej gospodarki. Pozostałe elementy sektora finansowego (m.in. sektor ubezpieczeniowy, sektor usług inwestycyjnych) wymagają innych narzędzi modelowania.

W Unii Europejskiej (UE) został przyjęty model bankowości uniwersalnej, co daje podstawy prawne do świadczenia przez instytucje kredytowe usług finansowych na rynku kapitałowym. Nie zmienia to faktu, że systemy bankowe poszczególnych krajów Unii Europejskiej są głównie zorientowane na banki, co więcej – finansowanie bankowe pozostaje dominującą formą pośrednictwa finansowego także w strefie euro.

Specyficzna rola banków w gospodarce powoduje, że różnią się one od przedsiębiorstw niefinansowych, np. przemysłowych czy usługowych [Matthews i Thompson, 2007], ponieważ mechanizmy systemu płatniczego umożliwiają bankom przyciąganie depozytów do finansowania inwestycji. Uczestnicząc w systemie płatności i podkreślając funkcje pieniądza jako środka wymiany, banki są w stanie zachęcić do korzystania z pieniądza jako środka przechowywania wartości. Banki charakteryzują się również stopniem dźwigni znacznie wyższym niż firmy niefinansowe i mają aktywa niekiedy dziewięć razy większe od kapitałów własnych. Dodatkowo istnienie banku centralnego jako pożyczkodawcy

---

¹ Dz.U. nr 83, poz. 719 z późn. zm. Ustawa ta implementuje postanowienia dyrektywy 2002/87/WE.

ostatniej instancji oraz całej sieci bezpieczeństwa finansowego (*safety net*) powoduje, że banki podejmują zbyt duże ryzyko, nadmiernie konkurując między sobą. Dlatego pomimo tego, że pozytywna rola konkurencji w odniesieniu do rynków towarowych nie jest raczej kwestionowana, to historycznie rynek bankowy był uważany za obszar administracyjnego regulowania poziomu konkurencji.

Naukowe badania nad konkurencją w sektorze bankowym są obecnie prowadzone w ramach teorii mikroekonomii przedsiębiorstwa bankowego noszącej nazwę organizacji rynku i konkurencji w sektorze bankowym (*Industrial Organization Approach of Banking*, IOAB). W podejściu tym (odmiennym od tradycyjnego podejścia w makroekonomii, w którym to sektor bankowy jest przedstawiony jako bierny agregat) sektor bankowy jest modelowany jako zbiór niezależnych jednostek, które w sposób optymalny reagują na zmiany zachodzące w otoczeniu. Konkurencja jest tu określana przez miary takie, jak: siła rynkowa oraz efektywność, przy zastosowaniu narzędzi z mikroekonomicznej teorii przedsiębiorstwa [Van Hoose, 2010].

W rozdziale pierwszym w kolejnych podrozdziałach przedstawiono podstawowe definicje dotyczące teorii konkurencji w sektorze bankowym, określono model banku umożliwiający właściwy pomiar konkurencji. Zdefiniowano podstawowe struktury rynkowe w sektorze bankowym (podrozdział 1.1) oraz opisano różne podejścia do definiowania nakładów i wyników banku w podstawowych typach modeli w analizach przedsiębiorstwa bankowego (podrozdział 1.2). W podrozdziale 1.3 dokonano podsumowania treści rozdziału pierwszego, która składa się na odpowiedź na pierwsze pytanie badawcze dotyczące zjawiska konkurencji w sektorze bankowym.

1.1. Definicje podstawowych struktur rynkowych

W pracy dokonuje się wyraźnego rozróżnienia między pojęciem konkurencji w znaczeniu konkurencji między bankami a pojęciem konkurencyjności banków.

Konkurencyjność należy do terminów ekonomicznych, które nie są jednoznacznie rozumiane. W literaturze przedmiotu, zarówno zagranicznej, jak i krajowej, istnieje wiele definicji konkurencyjności. W efekcie globalizacji rynków konkurencyjność stała się przedmiotem badań dotyczących gałęzi gospodarki oraz poszczególnych gospodarek krajowych. Oprócz konkurencyjności używa się również potocznie i błędnie terminu konkurencja, a także bardziej poprawnie terminów pozycja konkurencyjna oraz przewaga konkurencyjna.

Konkurencyjność jest zwykle określana jako cecha relatywna, ujawniająca się przez porównanie np. produktów (usług) czy przedsiębiorstw. Jest to zatem umiejętność i zdolność do konkutowania, a w efekcie tych działań – przetrwania w konkurencyjnym środowisku. Konkurencyjność może być także rozumiana jako zdolność do długookresowego i trwałego wzrostu lub też określa się ją jako właściwość danego przedsiębiorstwa, polegającą na utrzymaniu wysokiej efektywności i produktywności.

W literaturze poświęconej badaniu efektywności banku komercyjnego można rozróżnić następujące pojęcia efektywności: efektywność kosztowa (*cost-efficiency*), efektywność dochodowa (*profit-efficiency*), efektywność techniczna (*productive efficiency, technical efficiency*), która jest miarą względną (jest mierzona względem innych obiektów badanej grupy). Bank jest efektywny kosztowo, jeżeli generuje daną ilość nakładów po najmniejszych kosztach. Bank jest efektywny dochodowo, jeżeli maksymalizuje zysk przy ustalonych cenach oraz danej ilości nakładów i kosztów. Natomiast pojęcie efektywności technicznej jest określane jako różnica między stwierdzonym poziomem produkcji danego przedsiębiorstwa bankowego a granicą jego rzeczywistych możliwości produkcyjnych [Pawłowska, 2005, s. 22–23]. Rezultatem wzrostu efektywności banków, m.in. przez optymalizację kosztów, jest zwiększenie ich konkurencyjności [Resti, 1997, s. 222]. W ujęciu mikroekonomicznym ważnym elementem konkurencyjności banków są korzyści skali, niskie koszty jednostkowe, tańszy dostęp do czynników produkcji.

W zależności od rodzaju analizowanej efektywności, wyróżnia się następujące podejścia do jej pomiaru:

- 1) tradycyjne wskaźnikowe, oparte na analizie podstawowych wskaźników efektywności, takich jak ROE (*return on equities*), czyli rentowność kapitału, ROA (*return on assets*), czyli rentowność aktywów, NIM (*net interest margin*), czyli marża odsetkowa netto;
- 2) nieparametryczne (deterministyczne), takie jak oparta na programowaniu matematycznym metoda DEA (*Data Envelopment Analysis*); nazwę metody można tłumaczyć na język polski jako metodę obwiedni danych;
- 3) parametryczne (stochastyczne), takie jak oparta na ekonometrii metoda SFA (*Stochastic Frontier Approach*)².

---

² Bardziej szczegółowy opis metod nieparametrycznych i parametrycznych znajduje się w rozdziale drugim.

Za najbardziej odpowiednią do badań efektywności technicznej jest uważana nieparametryczna metoda DEA, natomiast metody parametryczne są uznawane za bardziej odpowiednie do estymacji efektywności kosztowej i dochodowej [Bikker, 2004, s. 198].

Konkurencja dotyczy struktury całego rynku, na którym działa dany podmiot, w odróżnieniu do konkurencyjności, która wiąże się z charakterystyką poszczególnych podmiotów na tym rynku. Teoria konkurencji doskonałej głosi, że im więcej graczy na rynku oferujących homogeniczne produkty, tym bardziej rynek zbliża się do ideału wolnej konkurencji. Na rynku powstaje cena, która w jednakowym stopniu jest do przyjęcia przez kredytobiorcę i deponenta. Służy temu liberalizacja usług bankowych, polegająca na zniesieniu wszelkich barier dostępu do krajowego rynku usług finansowych. Wzrost konkurencji na rynku bankowym może być zatem widoczny w zmniejszających się marżach realizowanych na poszczególnych transakcjach bankowych.

Przemiany zachodzące w bankowości są wynikiem oddziaływania wielu różnorodnych czynników, zarówno zmian w otoczeniu zewnętrznym banków, jak i działań podejmowanych przez banki w odpowiedzi na pojawiające się zagrożenia i szanse. Za najważniejsze przyczyny przemian na międzynarodowych rynkach finansowych uważa się globalizację, liberalizację i deregulację, postęp w dziedzinie technologii informatycznych, zmiany w popycie na usługi bankowe, postęp w integracji europejskiej i wprowadzenie euro. Postępujące zmiany w otoczeniu spowodowały konieczność przebudowy strategii i dostosowania jej do nowych warunków w celu sprostanania narastającej konkurencji, którą uważa się za jedną z przyczyn kryzysu finansowego.

Jak już wspomniano, z mikroekonomicznego punktu widzenia banki są traktowane jak przedsiębiorstwa (przedsiębiorstwa usługowe), które podlegają prawom ekonomii klasycznej i dążą przede wszystkim do maksymalizacji zysku, wykorzystując technologię przedsiębiorstwa bankowego. Bank działający na rynku napotyka na ograniczenia technologiczne, ekonomiczne i rynkowe. Każdy bank musi przewidzieć, jak zachowają się inne przedsiębiorstwa na rynku, gdy on wybierze swój wariant ceny i produkcji. Strukturę organizacyjno-produkcyjną rynku bankowego opartą na charakterystyce produktu i liczbie graczy prezentuje tabela 1.1.

Poniżej przedstawiono definicje poszczególnych struktur rynkowych, w których działają przedsiębiorstwa, oparte na dwóch podstawowych zasadach analizy mikroekonomicznej: zasadzie optymalizacji oraz zasadzie równowagi opartej na modelach liniowych.

W przypadku konkurencji doskonałej każdy bank przyjmuje cenę rynkową. Oznacza to, że niezależnie od ilości wytwarzanego przez bank produktu, musi on być sprzedawany tylko po jednej cenie – cenie rynkowej. Należy jednak zauważyć, że doskonale konkurencyjne rynki we współczesnej gospodarce są ideałem raczej rzadko spotykanym, a świat realny jest zdominowany przez konkurencję niedoskonałą.

Tabela 1.1. Struktura organizacyjno-produkcyjna na rynku bankowym

Typ produktów	Liczba graczy na rynku		
	Jeden	Kilku	Dużo
Produkty homogeniczne	monopol	oligopol	konkurencja doskonała
Produkty zróżnicowane	monopol	oligopol	konkurencja monopolistyczna

Źródło: opracowanie własne; zob. też [Pawłowska, 2005].

Różnice między konkurencją doskonałą a niedoskonałą możemy dostrzec, analizując cenową elastyczność popytu. W przypadku przedsiębiorstwa działającego w warunkach doskonałej konkurencji popyt jest doskonale elastyczny, natomiast w warunkach konkurencji niedoskonałej bank musi się liczyć z ograniczoną elastycznością popytu. Zatem w gałęzi gospodarki występuje konkurencja niedoskonała, jeżeli poszczególne przedsiębiorstwa mają pewien stopień kontroli nad ceną swoich produktów.

Ekonomiści zaliczają rynki, na których występuje konkurencja niedoskonała do trzech różnych kategorii: monopolu (najbardziej skrajny jej przykład), oligopolu oraz konkurencji monopolistycznej.

W przypadku monopolu bank sam ustala cenę i pozwala konsumentom wybierać wielkość produkcji, którą chcą kupować po tej cenie, albo też bank może ustalać ilość produkcji i pozostawia konsumentom decyzję, co do tego, jaką cenę są gotowi zapłacić. Monopolista zatem jest jedyną firmą produkującą w danej gałęzi, a żadna inna gałąź nie wytwarza bliskiego substytutu towaru monopolisty.

Oligopol opisuje strukturę rynkową, w której występuje pewna liczba konkurentów, ale nie aż tylu, by można było uważać, że każdy ma nieistotny wpływ na cenę. Na rynkach oligopolistycznych zachowanie konkurentów można określić jako strategiczne, tzn. na decyzję przedsiębiorstwa wpływają decyzje podjęte przez inne przedsiębiorstwa i na odwrót, współzależność